

INFLUENȚE SOCIALE ȘI FAMILIALE ÎN DEZVOLTAREA COPILULUI

*Toia Maria, metodist IET nr. 59, mun. Chișinău
doctorandă UPS „Ion Creangă” din Chișinău
Haheu-Munteanu Efrosinia, dr., conf. univ.
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 37.018:159.922.7

Abstract

The analysis studies regarding the factors of influence on the development of a child prove that the period spent in the family is decisive for the evolution of the personality and the social integration, the adult model and the family relationships impregnate the models of the subsequent social development as well as the social success of the individual. An integral development of the child's personality requires the study of multiple genetic predispositions but also of the environmental influences, his life context, which should include the identification of the necessary forms of support and stimulation.

Key-words: family influence, social influence, child development.

Dezvoltarea ca proces de schimbare prin care copilul ajunge să stăpânească un număr mai mare și un nivel mai complex de dezvoltare fizică, mentală și emoțională (Myers, 1995) este influențat de doi mediatori generali: genetica și mediul (Sapolsky, 2017). Când ne referim la dezvoltarea armonioasă, holistică a copilului (ca drept fundamental al oricărui copil), subînțelegem existența unui răspuns adecvat al nevoilor specifice ale copiilor, satisfăcute, în primul rând, de mediu său prin de aflare, familia. Factorii de mediu familial reprezintă determinanți ai comportamentului și personalității copilului [4, p. 87]. Numeroase studii psihologice actuale au determinat importanța mediului familial asupra diverselor aspecte ale dezvoltării copilului, în special al rolului mamei (IQ, grad de cultură, mod de interacțiune, atașament, dezvoltare individuală, integrare socială etc.). Din punct de vedere biologic, cea mai rapidă perioadă de dezvoltare umană are loc în primii 2 ani de viață (Mustard, 1998, Carnegie Corporation, 1994, apud Vrasmas), atunci creierul copilului își formează structurile determinante intelectuale, emoționale, fizico-imunologice și sociale; iar experiențele următorilor ani (cu precădere 3-5 ani) fundamentează aceste structuri în deprinderi comportamentale socio-emoționale și educaționale. Influența mediului social de aflare al copilului (în special grădinița și școala) dobândește amploare începând cu vârsta de 4-5 ani, Judith Rich Harris, în cartea "The Nurture Assumption: Why Children Turn Out the Way They Do", amintește studiul său referitor la rolul geneticii în formarea inteligenței și personalității copilului, prin care descoperă un impact major al mediului semenilor, în special acesta este urmărit asupra copiilor veniți din familiile imigranților, majoritatea lor comunică în limba vorbită de mediul social (al semenilor), fără accent (dacă părinții îl au) și răspund deseori în mediul familial în limba învățată, unii chiar refuzând a vorbi în limba maternă a părinților. Așadar, un mediu social de suport poate influența construirea personalității atât pe dimensiunea de socializare, cât și pe cea de personalizare (constituirea identității, imaginii de sine). Conform teorii sistemelor ecologice a lui Bronfenbrenner (o serie ordonată de structuri concentrice incluse una în alta: microsistem, mezosistem, ezosistem și macrosistem) relația individ – mediu este bidimensională, deci este caracterizată de reciprocitate. Poziția individului în mediul său ecologic se schimbă (modificări de rol, situație ambientală, ambele), dezvoltarea ființei umane este înțeleasă prin prisma procesului de achiziționare de către individ a concepției de mediu ecologic, astfel încât devine motivat și capabil să se implice în activități care îl determină să descopere caracteristicile

mediului respectiv și de a-l accepta sau restructura, la niveluri de complexitate care sunt analoage și majoritare, atât în formă, cât și conținut. Interacțiunea părinților, semenilor, instituției de învățământ etc. corelațiunează activ în situații ambientale pe care copilul în formare le dezvoltă în mod activ, formând microsistemul său și determinând rolul potențial și modul de interacțiune în sistemele ecologice următoare. Incontestabil, calitatea relației stabilită în microsistemul părinte – copil este fundamentală pentru dezvoltarea personalității prin conotații bioconstituționale (furnizează un set de predispoziții psihice), implicații motivaționale (satisfacerea directă de către părinte a necesităților primare ale copilului), componentă afectivă desfășurată în procesul de comunicare și învățare [1, p. 61].

Într-un studiu efectuat de Crittenden (1981, 1988) referitor la interacțiunea și atașamentul format între mame și copil au fost identificate cinci categorii de mame [3, pp. 186-188]:

1. Mame adecvate – flexibile, care răspundeau inițiativelor copilului, iar copilul le putea aborda, nu erau perfecte dar erau deschise spre schimbare și interacțiune.
2. Mame marginale – rigide, asemănător mamelor adecvate, interacționau deschis cu cel mic, doar că aveau o abordare ofensivă de menținere a controlului, luptau deschis spre a-i forța spre colaborare, iar uneori acceptau condițiile copilului fără negocieri, de cele mai multe ori copilul era deusolat de reacția mamei.
3. Mame neglijente – puțin receptive, ele mențineau pasivitatea și mediul nestimulativ pentru dezvoltarea copilului, care devenea neajutorat din punct de vedere social.
4. Mame abuzive – active, abordau un model de interacțiune bazat pe întărirea reciprocă negativă, copilul fiind expus la nivel ridicat de frustrare.
5. Mame abuzive și neglijente – furioase, dure, refuzau orice îngrijire a copilului.

Comportamentul abuziv al mamei a fost asociat cu modele de interacțiune dificil și prin constrângere ale copilului; cel neglijent – cu interacțiune pasivă; iar cel satisfăcător – cu interacțiune cooperantă. Totodată autorul menționează că stimularea lipsită de reciprocitate este mai bună decât cea inexistentă, prin faptul că un copil abuzat continuă să se angajeze el însuși în interacțiune și să răspundă până când mama va reacționa cu mai multă flexibilitate [3, p. 188]. Pentru copii, relațiile cu îngrijitorul sunt de o importanță majoră, ei pot menține relația de atașament chiar și cu un părinte agresor, ca și modalitate de adaptare, de a face față acestor rele tratamente. Studiile lui Herman, 1992 și Henry, 2002 [2, p. 171] diferențiază trei modalități dominante :

1. Minimalizarea, raționalizarea abuzului prin negare, suprimare sau disociere.
2. Formarea unei identități fragmentate, a unui dublu prin care copilul nu este „suficient de bun” și merită pedeapsa.
3. Disocierea fizică de cea mentală, care deseori se manifestă prin automutilare.

În absența unor mecanisme de adaptare eficiente, aceste reacții pot acompania copilul pe tot parcursul vieții sale (Cassidy și Mohr, 2001), „părinții abuzatori sunt adesea iresponsabili, insensibili sau nocivi și prin aceste comportamente își învață copiii că adulții pot fi iresponsabili sau chiar nocivi” [2, p. 172]. Într-un studiu privind impactul agresiunilor psihologice ale părinților asupra personalității copiilor, având ca și factori predictivi agresivitatea fizică și comportament antisocial, Elisa Romano și alții (2005) au dedus o slabă frecvență a conduitelor prosociale și un comportament mai agresiv pentru copiii cu precădere de sex masculin, ai căror mame manifestau trăsături similare [1, p. 71].

Carențele trăite de copil afectează grav și întârzie dezvoltarea fizică (Kendirgi și Jourdan-Ionescu, 1998, Iwanicec, 2004); percepția și motricitatea (Tarter, Hegedus, Winston și Alterman,

1984); dezvoltarea neurologică, în special memoria, învățarea, reglarea afectelor, exprimarea emoțiilor, hipervigilența (Neuberger, 1997, Perry, 2006, Webb, 2006, Windom et al., 2007) și cea cognitivă, în special limbajul (Hugges și DiBrezo, 1987, Coster și Cicchetti, 1993, Watts – English, Forston, Gibler, Hopper și De Bellis, 2006), capacitatea de abstractizare și inteligența verbală (Palacio-Quintin și Jourdan-Ionescu, 1994) și dezvoltă propensiunea spre violență (Schore, 2003).

Efectul interacțiunii mamă – copil asupra QI al copilului este prezentat în studiul lui Ramey, Farran și Campbell (1979). Folosind scara Stanford-Binet ca și instrument de lucru, pentru copiii de până la 36 de luni, au demonstrat că QI al mamei asociat și altor variabile, precum atitudini, comportamente și interacțiuni mama – copil sunt un bun predictor pentru nivel ridicat (50-65%) al QI copilului. Purtois și Dupont (1985), analizând corespondența sintactică între mamă – copil ca și punct nodal în dezvoltare celui din urmă, probează existența unei sintactici comune, diada cercetată este interpretată drept un sistem autoreglator eficient pentru dezvoltarea abilităților comunicative, esențiale și promotoare ale funcționalității intelectuale și structurii gândirii. Totodată teoriile promovate de Gardner despre inteligențele multiple și Goleman despre inteligența emoțională și cea socială au redus semnificativ această componentă biologică, au promovat alte aspecte importante ale inteligenței decât cea intelectuală și au reiterat importanța dimensiunilor multiple ale dezvoltării copilului, dependentă de mediul oferit de familie [6, p. 87]. Eisenberg și alții (2003) corelează adaptarea și competența socială a copilului cu exprimarea maternă a emoțiilor pozitive [5, p. 194]; referitor la impactul familiei asupra achizițiilor școlare. Purtois corelează (în urma studiului a 91 de familii) nivelul de influență a familiei în dezvoltarea copilului, în proporție de peste 70%, iar pentru adaptarea școlară, peste 74% [6, p. 40]. Efectul maltratării copilului, în orice formă a sa, și consecințele negative asupra progresului școlar au fost incluse într-un studiu realizat de Erickson, Egeland și Pianta în 1989, în urma căruia s-a estimat că 65% dintre copiii neglijăți și 50% dintre cei abuzați ajung repetenți din primul an [2, p. 173]. Integrarea socială a copilului, precum și condițiile de sprijin și creștere a copilului sunt esențiale în formarea imaginii de sine. Prevăzând succesul sau eșecul integrării școlare, părinții și profesorii pot stimula dezvoltarea fenomenelor psihologice favorabile reușitei sau eșecului precum efectul Rosenthal – tendința individului de a se conforma la ceea ce i se prevede, îl determină să acționeze în direcția prezisă [6, pp. 40-41].

Pornind de la cercetările lui Laperriere (1992) asupra tulburărilor mentale ale copiilor și a tipizării psihologice descrise de Hedges (2002), Speranța Brumă-Popescu constată anumite condiții socio-familiale (tipuri) ce conduc la răspunsuri dezaprobativ la copii sau chiar evoluția personalității pe o traiectorie deviantă, patologică: hipoprotecția, inconsecvența, hiperautoritatea și hiperprotecția [1, p. 73]. Prin urmare, stilul parental, dar și atmosfera parentală (expresia directă a modelelor comportamentale manifestată de membrii familiei pe axa organizată – dezorganizată, coerență – inconstanță cuprind atât mijloacele educative utilizate, cât și promovarea valorilor social-morale) [1, p. 27], joacă un rol decisiv atât în formarea și dezvoltarea personalității copilului, cât și pentru calitatea integrării lui sociale. Rezultatele mai multor studii probează că cele mai traumatizante experiențe ale copiilor sunt cele în care sunt implicați membrii familiei, familia, în copilărie, reprezentând întreaga lume a copilului, amenințarea acesteia, respectiv, interferează puternic cu sentimentul de securitate. Copiii traumatizați din punct de vedere familial vor avea dificultăți emoționale și vor dezvolta o percepție amenințătoare despre mediul extrafamilial (Punamaki, Muhamed, Abdulrahman, 2004),

uneori corelată simptomelor ulterioare cu apariția bolilor mentale (DePrince și Freyd, 2004), dar nu neapărat, Boyce și Harris, într-un studiu din 2011 referitor la copiii expuși unor asemenea traume, au identificat că între 45%-65% dintre participanți adulți expuși în copilăria lor unor traume nu manifestau boli mentale la vârsta adultă, drept factori protectivi, de reziliență au fost identificați cei specifici evenimentului traumatic (o traumă are un efect cu atât mai puternic asupra victimei, cu cât ea întreține cu agresorul o relație mai apropiată, care ar presupune încredere (Fisher și Reidesser, 2007), cei personali și cei posteveniment. Din categoria factorilor posteveniment de importanță majoră pentru recuperare se subînțeleg stilul de coping și suportul familial, sprijinul acordat (Finkelhor, Ormrod, Turner, 2007; Marans, 2013; Salter, Stallard, 2008; Salmon Bryant, 2002) [5, pp. 105-118]. Conform modelului tamponării sociale a evenimentelor stresante al teoriilor privind copingul, persoanele care au o relație socială solidă (membrii familiei, colegi, prieteni) tind să experimenteze mai puține simptome depresive. Studiile recente denotă importanța modului în care este perceput acest suport social (Jaward, Sibai și Chaaya (2009). Prin urmare, membrii unei rețele sociale pot facilita adaptarea strategiilor de coping eficiente și, respectiv, adaptarea în urma evenimentelor traumatizante (Thoits, 1986) [5, p. 149].

Ulterior studiile copingului au devenit mai ample, analizând rezultatele diferite de restabilire, traiectoriile prototipice apărute în urma expunerii la un eveniment traumatic, fenomen de studiu cunoscut ca și reziliență (Bonanno, 2005), drept mediatori favorabili principali sunt de asemenea prezentați factorii individuali precum capacitatea de adaptare sau flexibilitatea la schimbare și relațiile de sprijin. Reziliența la nivel individual este percepută ca și adaptare cu succes (Masten, 1994) sau rezistență (Rutter, 1999), sau procesele de coping (Richardson, 2002), în urma unei adversități, care contribuie la dezvoltarea și îmbogățirea factorilor protectivi; totodată se poate referi și la absența depresiei și distresului prelungit (Bonanno, 2004). Importanța relațiilor de sprijin, cu cel puțin o persoană (părinte, furnizor principal de îngrijire), dar și nevoia individului de a se detașa de relațiile abuzive, de membrii agresori care au jucat un mod decizional asupra nivelului de reziliență (Chichetti și Rogosch, 1997, Werner și Smith, 1992, Sixbey, 2005), în direcția integrării sociale [5, p. 192].

Încadrată în teoria sistemelor familiale ale lui M. Bowen, la nivel familial, reziliența devine relațională (Walsh, 1996), concentrându-se asupra influențelor semnificative ale relației pozitive dintre toți membrii familiei (Paterson, 2002). Reziliența familială este definită de Hawley și De Haan (1996), drept căi de adaptare și prosperare urmate de familie în condiții de stres, în prezent și în decursul timpului; McCubbin, Tomson și McCubbin (1995) le reflectă drept patternuri comportamentale pozitive și competențe individuale care determină abilitatea familiei de a se reface în condiții ostile; Walsh (1996) le denumește drept procese-cheie care ajută familia să înfrunte și să se întărească după o perioadă persistentă de stres, generat atât din interiorul său, cât și din afară; Frain și alții (2008) rezumă că reziliența familială oferă o mai bună înțelegere a ceea ce funcționează bine în familie, a modalităților pozitive în care familia interacționează și permite susținerea în înțelegerea funcționalității sale generale și specifice, precum abilitățile de rezolvare a problemelor, coping și adaptare [5, p. 193]. Identificând factorii de reziliență familială, Turliuc și Mairean analizează mai multe studii importante ale variabilelor asociate rezilienței familiale, precum :

Autori	McCubbin, Tomson și McCubbin (1995)	Black și Lobo (2008)	Benzies și Mychasiu (2009)
Variabile asociate rezilienței familiale	Comunicarea familială Coeziunea Flexibilitatea Adaptabilitatea Starea de bine Strategii de coping Suport Identitatea și ritualurile Robustețea Satisfacția	Perspectiva pozitivă Spiritualitatea Gradul de acord între membrii familiei Comunicarea Flexibilitatea Managementul financiar Timpul petrecut cu familia Timpul liber împărțit Rutina și ritualurile Rețele de suport	Structura familiei Relațiile dintre soți Coeziunea Interacțiunea de sprijin între părinți și copii Mediul stimulativ Suportul social Venit stabil și adecvat

Există un consens larg precum că factorii familiali sunt cei mai proximali determinanți ai adaptării copilului la mediul său de viață, aceștia sunt maleabili și produc schimbări durabile în dezvoltarea copilului (Luthar și Zelazo, 2003; Herman et al., 2011) [5, p. 194].

Contextul social pentru vârsta preșcolară joacă un rol important prin politicile educaționale și sociale promovate, în ultimii ani au fost dezvoltate o serie de politici de incluziune a copiilor defavorizați și a celor din zona de risc, un nou domeniu de cercetare și acțiune fiind sprijinirea familiei în îndeplinirea funcției sale educative prin intervenție socio-educatională (activități centrate pe dimensiunea educativă orientate asupra părinților și copiilor). Pornind de la ideea că familia este parte indispensabilă a comunității, iar copilul nu poate fi desprins în dezvoltarea sa de influențele exercitate atât de mediul familia, cât și de cel proxim, intervenția centrată pe familie ar trebui să identifice nevoile generale și particulare ale familiei; să localizeze sprijinul formal și informal, precum și resursele necesare; să sprijine familiile în identificarea și folosirea propriilor forțe în vederea asigurării resurselor necesare în moduri care întăresc funcționarea eficientă a familiei pe următoarele categorii: sporirea sensului comunității; mobilizarea resurselor și sprijinului; protejarea integrității familiei; întărirea funcționalității familiei; practici proactive în serviciile umane (totodată în studiul lor Dunst, Trivette și Deal delimitează 12 principii care sprijină familiile pe dimensiunea abilitării și împuternicirii drept „model centrat pe familie”) (Dunst, Trivette, Deal, 2000) [6, pp. 101-105]. Există în teoria și practica educației părinților diverse modele de programe parentale care și-au dovedit eficiența și succesul, indiferent de orientarea acestora toate au un scop comun: oferă posibilitatea părinților să devină mai competenți; această „calitate de părinte bun” constituie una dintre dimensiunile vieții familiei și un punct important pentru dezvoltarea psihologică a copilului. Fiind primii educatori ai copiilor, părinții trebuie să cunoască nevoile fizice, afective, de securitate, de stimulare a potențialului înnăscut, de direcționare și control, de responsabilizare și de independență a copilului [6, p. 127].

Concluzii: pentru asigurarea unei dezvoltări integre ale personalității copilului, politicile socioeducaționale ar trebui să prevadă programe individuale de intervenție și sprijin acordat familiei, asigurarea unor programe socioeducaționale de calitate centrate pe diversitatea copiilor, unicitatea soluțiilor educaționale și formarea parteneriatelor educaționale colaborative, de calitate, în vederea eliminării riscurilor legate de dezvoltarea copilului (în special, abuzul și neglijarea) și asigurării măsurilor necesare egalizării șanselor. Iar dat fiind faptul că mediul familial are un impact major în formarea și dezvoltarea copiilor, în special la vârsta preșcolară, este necesară

promovarea unui model parental care ar îmbina calități precum afectivitate, consecvență, autocontrol, dar și libertatea de opțiuni și diversitatea contextelor de formare educațională.

BIBLIOGRAFIE

1. GLĂVEANU, S. *Programe de educație parentală*. București: Editura Universitară, 2012.
2. IONESCU, S. *Tratat reziliență asistată*. București: TREI, 2013.
3. KILLEN, K. *Copilul maltratat*. Timișoara: Eurobit, 1998.
4. NICOLA, G.; DANCIU, B. *Tratat de psihoecologie*. București: Editura Academiei Române, 2008.
5. TURLIUC, M. N.; MAIREAN, C. *Psihologia Traumei*. Iași: Collegium, Polirom, 2014.
6. VRASMAȘ, E. *Intervenția socioeducațională ca sprijin pentru părinți*. București: Aramis Print, 2008.

MANAGEMENTUL COMPORTAMENTULUI INDIZERABIL PRIN DEZVOLTAREA INTELIGENȚEI EMOȚIONALE LA COPII

*Ohrimenco(Boțan) Aliona, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU:37.013.77:316.6

Abstract

From a psycho-pedagogical point of view, behavior refers to a set of reactions and actions (verbal, cognitive and affective) through which children respond to certain internal impulse or to a various demands of the external world. The management of undesirable behavior through development of emotional intelligence is the main predictor for the performance of social and professional succes in adult life.

Key-words: undesirable behavior, behavior problems, emotional intelligence.

Comportamentul uman are la bază gândurile, credințele și sistemul propriu de valori, pe care le transpunem în acțiuni comportamentale și atitudini. Comportamentul unui copil cunoaște multiple influențe: genetice, emoționale, sociale, de mediu, educație, care acționează în permanent asupra dezvoltării emoționale a copilului. Mediul în care trăiește copilul (atmosfera familială și grădinița) și *stilul parental* își pune, cel mai pregnant, amprenta asupra formării comportamentului prin educație [8].

Aproximativ 75% dintre părinți aplică pedeapsa ca modalitate de educație și mulți părinți văd *plânsul, iritabilitatea, irascibilitatea, frustrarea, furia* și chiar *tristețea* ca semne ale unor probleme comportamentale ce trebuie reparate, ca pe manifestări ale unui copil obraznic. Dar aproape *orice copil va prezenta un comportament inadecvat la un moment dat*. În acest sens, important este a înțelege ce înseamnă un comportament indizeabil al copiilor și a-l deosebi de comportamentul problematic legat de specificul vârstei.

Croitoru M., într-un studiu despre tiparele comportamentale, definește **comportamentele indizeabile** ca fiind acțiuni, fapte prin care ne manifestăm față de o situație, nevoie, persoană și prin care creem neplăcere, deranj sau chiar suferință la nivel emoțional sau fizic [10]. Comportamentele indizeabile sunt cele considerate că apar prea des, în număr prea mare sau la un moment nepotrivit. Iată în ce situații putem spune despre comportamente că sunt inadecvate [9]:

- Comportamentele care continuă după o anumită vârstă, când așteptăm de la copil să răspundă într-un alt mod.
- Comportamentele care se repetă prea des și interferează cu abilitatea copilului de a învăța sau limitează posibilitatea copilului de a se dezvolta corespunzător.
- Comportamentele care, în alt context, sunt adecvate, dar care, într-o anumită situație, pot reprezenta un risc pentru copil sau pentru alții, sau pot duce la violarea drepturilor altora.